

PLATON DÜŞÜNCESİNDE “ŞİİR-İ İLHAMÎ”

Doç.Dr. İrfan GÖRKAŞ

Daha önceki bir yazımızda, Şehabettin Süleyman’ın ‘şi’r-i ilhâmî’ fikrini ele almıştık. Orada ilhamın kaynağı toplumdu. Şehabettin Süleyman şairi ikiye ayırıyor ve ilhamî şiiri olumluymuştu. Bu durum, ilham kavramının poetika tarihinden hareketle ele almayı gerektirmekteydi. Biz bu yazımızda, ona bir ilk adım atmaya deniyoruz. Çünkü ilham, poetika tarihinde önemli bir kavramdır ve poetikanın olmazsa olmaz kavramlarından birisidir. O nedenle bu yazımızda, ilham kavramı üzerine ilkyazı yazar düşünürlerden Platon’a gidecek ve onun ‘ilhâmî şiir’inden söz edeceğiz.

Bilindiği gibi Platon, MÖ 427 ile MÖ 347 yılları arasında seksen yıl yaşamış şair-filozof bir kimsedir. Gerçek adı Aristokles olan Platon, adını geniş omuzları ve atletik yapısı sebebiyle almıştır. Yirmi yaşından Sokrates’in ölümüne kadar onun öğrenciliğini yapmış ve Atina Akademisini kurmuş, felsefe eğitimiyle meşgul olmuştur.

Platon, şiir/ilham meselesini doğrudan gençlik diyaloglarından İon ile yaşlılık diyaloglarından Devlet’te ele almıştır. Her iki eser, incelendiğinde onun şiirin hem lehinde, hem aleyhinde olduğu intibai alınır. Bu konuda yazılanları bulmak mümkündür. Ancak biz, yukarıda da söylediğimiz gibi Platon’a ‘ilham’ merkezli bir bakışla önce İon üzerinde duracak, Devlet’i bir başka yazıda ele almak üzere ileri bir tarihe bırakacağız.

Yazımızda İon, iki anlamı içermektedir. Birincisi diyalog, ikincisi diyalogun adını kendisinden aldığı İon. İon, gerçekte şiirle meşgul bir kimsedir. Süslü elbiseler giymekte, güzel görünmeyi sevmekte, ünlü şairlerin şiirleri arasında yaşamaktadır. Seyirciler önünde şiirler okumaktadır. İon, meşgul olduğu şiir sanatını sevmekte, Şair Homeros üzerinde kendisi kadar hiç kimsenin güzel konuşmadığına iddia edip inanmaktadır. Platon’un deyimiyle o tam bir Rapsod’dur.

Rapsod İon, Homeros üzerine bütün ustalığıyla konuşmakta, konuşmasıyla dinleyenleri şaşırtmaktadır. Buna mukabil İon, başka şairlerden söz etmek isteyince söyleyecek bir şey bulamamaktadır. İşte bu hal, Platon’a göre İon’un şairliğinde, şiirle meşgulliyetinde şüphelere sebep olmaktadır. Şiirler okuduğuna göre İon, gerçekten bir şair midir? Üzerine konuştuğu şairin ne dediğini anlamayan bir insan rapsodluk yapabilir mi? Bu haliyle o, dinleyiciler önünde şairin düşüncesine nasıl tercüman olabilir?

Platon’un poetika diyaloglarında söz ettiği şair, ya Homeros’tur, ya Hesiodos’tur. Yani bu ikisi başta gelmektedir. Homeros şiirlerinde, savaşları, insanlar arasındaki ilişkileri, Tanrıların birbirlerine ve insanlara karşı davranışlarını, göklerde olup bitenleri, Hades’te geçenleri, kahramanları ve onların soylarını ele alır. Başka bir ifadeyle bu konular, o günkü şiirin konularıdır (tema).

İon, Homeros söz konusu olduğunda, şiir konularını çok güzel anlatmaktadır. Başka şairler söz konusu olduğunda, onlara ilgi duymamakta ve uyuklamaktadır. Oysa Homeros söz konusu olduğunda dikkat kesilmekte, söyleyecek çok şey bulmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: İon, Homeros’un güzel anlattığını söylemekle güzel konuşanı, güzel yazılan şiiri bilmektedir. Güzel konuşanı bilmesi, onun güzel konuşmayanları bildiğini de imlemektedir. Ama gerçek hiç öyle görünmemektedir. Bu şu demektir: Bir ressamın eserlerinde iyi olanlarla kötü olanları ayırıp başka bir ressamın yaptıkları karşısında ağzını açmayan bir kimse gerçek ressam olamaz. Yani gitar çalanlar, flavyta çalanlar veya şiir okuyanlar üzerinde konuşanlar, yalnız bir çalgıcı, yalnız bir şiir okuyucu üzerinde konuşmakla gerçek sanatçı (çalgıcı, şair) olamaz. Sorun, İon’un şiirin mahiyetini bilip bilmediğidir.

Sokrates üzerinden konuşan Platon’a göre İon’un iyi konuşmasını sağlayan şey, onun sahip olduğu, bildiği bir sanat değil, ilahî bir cezbedir. Bu cezbe, Magnesia taşı denen bir taşın çekimine benzemektedir. Bu taş, demir halkaları çekmekle kalmaz; o halkalara kendi çekimini geçirir; o halkalar da başka halkaları çekerler. Öyle ki, bazen birbirine yapışmış bir sürü demir halka görülür. Ama dikkat edilmelidir ki her halka, çekimini o taştan almaktadır.

İon'la Homeros arasındaki ilişki de budur. İon'la Homeros arasındaki ilişkiyi açıklamak için Platon, Magnesia-demir halka örneğinden Musa'lar-Şairler örneğine geçer. Bu sefer cezbe yerine 'ilham' kavramını kullanır. Buna göre şairlere ilhamı verenler Musa'lar'dır. Şairler de bu ilhamı başkalarına geçirirler. Büyük destan şairleri, büyük lirik şairler, o güzel şiirleri, sanatla değil, Tanrı ilhamı ile Tanrı cezbesi ile yazmışlardır. Bu durum Platon'un düşüncesinde yer alan ilhamın ilk-olumlu özelliğini oluşturmaktadır. İlhamla ilgili ikinci husus, ilham anıyla alakalıdır.

Platon'a göre şair, ilham duymadan, kendisinden geçmeden, aklı başında iken, hiçbir şey yapamaz, yaratamaz. Tanrı vergisi olmadan kimse şiir söyleyemez. Şairler şiirlerini Tanrı vergisi ile söylediklerinden, her biri Musa'nın kendisini sürüklediği türde, yani kimi destanda, kimi lirikte, kimi övgüde, kimi de yergide başarı gösterir; öteki türlerde ise kötü bir şair olurlar.

Hermes üzerinden söylemek gerekirse, şiir hermetik olandır, 'kadim'e ilişkin bilginin insanileşmiş formudur. Bu bakımdan Platon, ilham alan şairleri peygamberlere benzetir. Şairler şiirle meşguliyetlerinde akılları (logos) başlarında değildir, bellekleri faaldir. Hermes'in yaptığı Tanrı sözünü insanlara tercümeden ibarettir.

Şairlerin söyledikleri sözler kendi sözleri değil, Tanrı sözleridir. Bu bakımdan şair Tanrıya tercüman olmaktadır. Şair Tanrıya tercüman olduğu gibi Rapsodlar da tercümanın tercümanı olmaktadır. Sözelimi İon, Homeros'un destanlarını okurken aklı başından gitmekte, aklı savaşların olduğu yerlerde dolaşmakta, acıklı parçalar okurken gözlerinden yaşlar gelmekte, korkunç şeyler söylerken tüyleri diken diken olmaktadır. Seyirciler de ortada korkulacak bir şey yokken dehşete düşmekte, zaman zaman göz yaşlarını tutamamaktadırlar. Bu bakımdan seyirciler, cezbelerini Magnesia taşından alan halkalara benzemektedirler. Bu durumda, Rapsod orta halkayı, şair birinci halkayı oluşturmaktadır. Tanrı cazibesini bu halkalardan geçirerek insanın ruhunu istediği yere çekmektedir.

Yine bir şair bir Musa'ya, bir başkası başka bir Musa'ya bağlıdır. "Şair cezbe halindedir" demek, şair Musa'ya bağlı demektir. Şaire bağlananlar da ilhamlarını bağlandıkları şairden almaktadır. Başka bir deyimle Homeros'a bağlı olanlar, Homeros'un cezbesi altındadır ve Rapsod İon da bunlardan biridir. Yani İon, Homeros'u övmedeki başarısını, sanatına değil, Tanrı vergisine borçludur.

Kaynakça

Eflatun, İon, çev. İhsan Bozkurt, MEB, İstanbul 1997.
Fatma Paksüt, Platon ve Platon Sonrası, KTB, ss.28-30